

KOJNOK NÁNDOR:

AKIK NÓGRÁDRÓL ÍRTAK

(NÓGRÁD MEGYE 20 ÉV MAGYAR SZÉPIRODALMÁBAN)

A tükröt cserepekből próbalom összerakni.

Megyénk rég- és közelmúltjának, jelenének eseményeiről, a táj és a nép életéről szóló művek születésük, az írók, költők szándékai, kapcsolatai szerint témában rendkívül változatosak. — Valamilyen mélyebb sodrás eredményeként — ezekben az alkotásokban mindaz megfogalmazódott, amire valóban büszkék lehetünk, ami örömet, gondot jelentett és jelent számunkra. Meglepő, hogy Nógrád múltja és jelene milyen sokrétűen tükröződik a szépirodalmi művekben is, noha az utóbbi évtizedekben jelentős író, vagy költő nem élt hosszabb ideig megyénkben, és a szépirodalom publikálásának lehetősége is igen gyér volt.

Sajnos, az elvétele megjelent alkotások figyelemmel kíséréseivel, ismertetésével sem foglalkozott senki. Több, a megyéből elszármazott költő, író szülőföldjére visszaemlékező műve szinte teljesen visszhangtalan maradt nálunk a legutóbbi időig.

Az elmulasztottak pótlására szerencsés alkalom — ugyanakkor szinte kötelező is — felszabadulásunk huszadik évfordulója.

Ismertetésünkben az 1945. óta megjelent szépirodalmi alkotások jelentősebb, legérdekesebb részét tekintjük át. Egy másik tanulmány adhatna lehetőséget arra, hogy a nógrádi származású régebbi írók felszabadulás utáni utóéletét, és a megyei irodalmi próbálkozások, kiadványok történetét feldolgozzuk.

A régiék emléke

A sort Balassi Bálinttal kezdetjük, akit oly sok szál kötött Nógrádhoz. Első klasszikus költőnk regényes, emberi és költői tragédiákkal terhes sorsai mai költőinket is megihlette. Az ember és a művész, az alkotó és kora ellentmondásainak ábrázolásával nemcsak az egyént jellemzik, hanem „a magyar költősors” általánosabb jegyeit is fel akarják mutatni.

Képcs Géza két versében — Az Óceánium mellett, Esztergom — elsősorban a verseivel és kardjával egyaránt harcoló hazafit, a romantikus életű reneszánsz embert, a művészetért megszenvedő költőt állítja elének.

„ . . . Ki ő? Nagyúr, csavargó és kalandor,
 botrányhős, költő: délceg trubadúr.
 Űzi a vágy, dicső tettekre gondol:
 lelkében vad harcok vihara dúl.
 Három csillag: a pénz, a nő s az Isten
 biztatta-csalta egy életen át.
 Pénzt hajszolt s nőkbe botlott minden ízben,
 s Istent hívta, ha enyhülésre várí.
 Világgá bűjdosott s az Óceánum
 partján egy hang rivalt: „Hazádba térj!”
 Halál süvöltött rá, akár a számum,
 testéből honni földbe folyt a vér.
 Keserű sorsát friss nyugati széllel
 hűsítette s békét nem lelt sehol . . .
 Fájdalma poklok mélyéről dobog fel
 s angyalok olvadó nyelvén dalol.”

(Az Óceánum mellett)

Gellért Oszkár Enek a 400 éves Balassáról című költeményében „dalunk megteremtőjének”, a végvári harcosnak élő emlékét idézi, és joggal írja:

Piros csizmád nyomát
 Négy évszázadon át,
 Nincs tél, hogy behavazza!”

Garai Gábor négy szonettet fűzött egybe Balassiról. Az első kettőben az üldözött, a bűjdosó, „magánya súlyos szirmába csukódott” költőhöz szól, akinek az emberek között már nem lehet nyugvása.

„Kígyó-barátság: főúri csalétek,
 nők esküvése, fortélyos beszéd
 bűbája tégedet nem ígéz meg. —
 Terhét a múlt most úgy hullatja szét,
 mint vértjüket a megfutó vitézek.”

(Balassi)

A 3. és a 4. részben a költő válaszol. Bűneit nem tagadja, sorsát, számára az egyetlen lehetséges életet vállalja, tudva, hogy így lehet igazán ember és költő. Annát, a harcokat, a cimborákat, az áldomásokat nem tudja, nem akarja elfeledni.

„Vad volt? Nehéz volt? Szép volt? Újrakezdve
 másodszor is így élném, istenemre,
 de véget ért. Ébren kísért az álom;
 már messze ring, vigasztalan vizekre
 ereszkedik — hogy többé föl se szálljon —
 gyemóntfelhőm, egyetlen ifjúságom.”

(Balassi)

Garai e szonettcken kívül filmforgatókönyvet is írt 1965-ben Balassi életéről.

Balassi Bálint születésének négyszázadik évfordulóján, 1954-ben Bóka László is írt egy szép verset Balassi arcképe címmel.

Kármán József, aki Losoncon született és gyakran vendégeskedett apjával Ludányban a Rádayak családjánál, két világ — a felvilágosult, kultúrált városi élet és az elmaradott feudális-falusi közszellem, ellentmondásaival vívódott. Stetka Éva Kármánról írt versében széles társadalmi tablót fest az író tragikusra rajzolt alakja mögé. A szabadon áradó verssorokban szuggesszív hangulatú képekben ábrázolja a kor ellentmondásait, Kármán magányosságát és reménykedő bizakodását:

*„Haza meghalni jöttem, élttem huszonhat évet,
szavaim kiszórtam az édes, honi szélnek,
amely kiket fölserkent, amely kiket elbágyaszt,
amért én itthon küzdtem egész más világ az.
Közelebb vagyok abban embertárhoz az ember,
szabad a lélek és telt ezerszín érzelemmel.
Zsíros, cukorbajos ellustult magyarok,
jön még egy kor, amelyben szólhatok: itt vagyok.”*

Kármán alakját keltette életre Szabó Magda is a Fanni hagyományainak színpadi átdolgozásakor.

Madách Imre életenck felidézésére ösztönző volt halálának centenáriuma.

Jobbágy Károly versében bemutatja a kort, amelyben Madách nagy műve fogant. Európában már a „forradalmak felhője kergetőzött”, amikor még nálunk:

*„... térdén csúsztak a gazos krumpliföldön
„milliók egyért”. Kerge kártyahősök
kiabálták: „az kell, Gyarmatra bőrtön!”*

E tragikus társadalmi elmaradottság ábrázolásával döbrent rá a költő bennünket Az ember tragédiája megírásának különleges nagyszerűségére, és arra, hogy méltán halhatatlan emiékű Madách, aki „a sárba-, porba-fulladt, szívszakasztló dombokkal teli Nógrád”-ban:

*„Papirra dőlt
— maga sem tudta, mit tesz —
leírl mindent, mit éltünk s újraélünk:
Egy szallni vágyó nemzet vízióját.”*

(Madách)

Kuczka Péter is kutatja Madách írói szándékait, a Tragédia hatását. Versében rendkívüli erővel ábrázolja a kort és Madáchot. Amikor a forradalom és a szabadságharc, „az a vakítófényű egykori villám” után az élet visszatért hétköznapi medrébe, „és a fonókban évről-évre szivárványosabbak és üresebbek lettek a mesék” és „az illúziók fehér keresztsjei úgy sorakoztak, mint a XX. század katonatemetőiben”, Madách a cselekvés lehetőségeit kereste: „mit lehet itt tenni?” Kucka így érli szándékát:

„... maradt a tollad! —
és azt hitted, semmi sem maradt az ábrándok tornyaiból,
és hogyha maradt volna . . .
és azt, ami még maradt . . .
azt is lebontod azzal az egy szál tollal,
hogy tanuljon látni és élni az utód, —
hogy megmaradjon a tapasztalás, —”

De végül is Madách „romboló tolla” a vizsgálatást „építette”. Az utódok új harcokat vállaltak, mert „mégis, minden kell nekik, ami neked kellett! —”

Bizonyára Madách halálának évfordulója adott ösztönzést Felkai Ferencnek is a Madách című dráma megírása, amelyet a győri Kisfaludy Színház mutatott be 1965-ben.

Megemlíthetjük még Gellért Oszkár Vita című versét is, amelyben Madách főművének értékeit védte meg az ötvenes évek elején, hivatkozva Ady és Gorkij elismerésére, és a Tragédiában kifejeződő magyar és általános emberi gondolatok, érzelmek jelentőségére.

Illyés Gyulának a Másokért egyedül című kötetében két drámája jelent meg. Az egyik a „Teleki László eszméi nyomán” írt Kegyenc. A másik Teleki László tragédiával lezáródó életének utolsó időszakaszáról szól: A különnc. Teleki Szirákon nevelkedett és ugyanitt temették el. Az 1848—49-es forradalom és szabadságharc kiemelkedő politikusa többször volt a megye képviselője is. Illyés az elfeledett dráma újraalkotása közben gondolt először Teleki sorsának, életének megelevenítésével. A mű helyéről alkotásai közt maga vall: „Jó tíz éve, hogy magam elé tűztem drámasorozatban ábrázolni az új fogalmú hazafiság nagy példáit. A jelen bemutatása előtt, mintegy annak bevezetőjeképp, e példák évei: 1514, 1849, 1945 és egy sorsfordító pont a múlt század második feléből. Ezt a pontot most már véglegesen 1861-re helyezném. Ez volt a vízválasztó. A szabadságharc — nagy reménységeivel s utólehetségeivel — ekkor zárul le. Ami utána kezdődik annyira más világ az előző kor igazi embereinek, akár halnak a levegő. E vízválasztó csúcára — diszül is, tájékozódásul is — Teleki László alakját találtam a legsebnek.”

Gyermekkor Nógrádban

Megyénk XX. század-eleji világáról a gyermekkor élményeit felidézve, elsősorban a Nógrádban élt írók, költők adnak változatos, sokszínű képet.

1948-ban jelent meg Szabó Lőrinc lírai önéletrajza, a Tücsökgzene. Kötetének III. fejezetében — Balassagyarmat, Idillek az Ipoly körül 1905—1908. — 44 verset szentel a Balassagyarmaton eltöltött éveknek. Sajátos formájú költeményeiben a felnőtt, a sors forгатagát megjárt költő kiált a felejthetetlen gyermekkor, az „elvesztett idill” után.

„Balassagyarmat — óh, hogy szerettem!
Legszébb ott volt fiatal életem.
ott nem bántott talán még semmi se
(s ha bántott, rögtön gyógyult a sebe).”

(Balassagyarmat)

A ciklus nem csupán a múltbeteintő Szabó Lőrinc önelemzésének szubjektív momentumai, hanem Balassagyarmat századeleji életét ábrázoló részletei miatt is érdekesek és izgalmasak számunkra. Mintha színes fényképalbumot lapozgatnánk, szemünk elé tárul a táj, a családi-, a társadalmi- és a szellemi környezet.

Az otthon:

„Templom utca 10? Csak rá gondolok.
Zár, kapu enged, árnyként suhogok,
s ugyanakkor döngő falak között
a kapualjat megrázva dőcög
egy régi szekér. Nefelejcs, dáliák.
Saját magamban huladok tovább.
Tornác épül, derékszögben török,
vadszöllő rakja föl hullt diszeit.
hátul a kertben, ébred a lilium,
s negyvenéves nyár gyül egy ablakon.”

(Templom utca 10.)

Édesanyja:

„Anyám dalolt. Legtöbbször szomorú
szövegeket. A megfagyott fiú
szívszaggató volt, s édes-kezdves a
fekete tóban fürdő kis kacsu . . .”

(Anyám dalolt)

Divat volt a szellemidézés:

„Bejárónők, Mamika, az öreg,
hozta házunkba a szellemeket.
Lelkeket hívott vissza és haza
háromlábú, kerek faasztala,
s ő beszéltetett velük. Még kicsi
lehettem, amikor elkezdte, csacsi,
öt-hatéves, ámuldozó gyerek.
S jöttek házunkba mások, öregek
s fiatalok, a vasútról Nagyék,
és imádkoztak, és tenyerét
rátette mind a kis asztalra, és
kezdődött a szellemidézés . . .”

(Mamika szellemei)

Balassagyarmaton volt kisiskolás:

„Ekkortájt kezdődött az elemi.
A betűket már tudtam . . . Valami
börtön lesz ez is, itt nincs kegyelem . . .
„Kezeket karba!” Engedelmesen
ültem, vártam; s jó viseletemért
óra végén a néni megdicsért.
Na, ez nem nehéz, gondoltam . . .

Jó tanuló, nem lázongtam soha;
de csak akkor tetszett az iskola,
amikor semmi sem feszélyezett:
ha hagyták, hogy természetes legyek."

(Elemi)

Az Ipolyt nagyon szerette:

„Ipoly füzei, karcsú, szép füzek,
s ti, öregek, roskadtak, görcsösek,
tele friss hajtásokkal, szeretem
nézni: sok forgó leveleteken,
mely kócos fűtőkben a vizig ér,
hogy villózik egymásba zöld-fehér-
szürke fényetek. Ennyi csak, ez a
kis színjáték, mint a part vándora
töletek kaphat. Kilométerek
múlnak, gyalog, csónakon, s titeket
lát a szem, horgászok bús sorát,
mely nem a halat nézi, csak magát . . .”

(Ipoly füzei)

A gyerekeknek az árvíz is játék volt:

„Kiöntött az Ipoly és sárga-zöld
vize a mi utcánkba is betört
Gyönyörű tavasz volt, pünkösöd előtt.
Aznap kaptuk ki az értesítőt
az iskolában. Futottam haza.
Ag, tört kerítés, mezők giz-gaza
ringott a tavas utcán, s mialatt
pallót raktak le bosszús férfiak,
vig gyerekhad taposta a vizet.
Nap! vakáció! rendnél édesebb
rendetlenség! Cipő, harisnya le,
s már ugrottam a fiúk közibe,
lubickolni, vad, vízi indián . . .”

(Utcai árvíz)

Nógrádi Sándor tízéves koráig nevelkedett Szécsényben. Az Emlékeimből című könyvének első fejezetében — Elindulok — ír a szécsényi életről, hétköznapokról. Két jellemző történetet mond el az akkori világból. Az első „komorabb”: Egy júniusi délután félreverték a falu harangjait, tűzvész pusztított. Tizenhárom zsúpfedeleles ház égett le. A házakat — melyek közül egy sem volt biztosítva — egy biztosító társaság ügynoke gyújtotta fel. A falu parasztjai, tanulva az esetből, valamennyien tűzkár-biztosítást kötöttek. A gyújtogatót ugyan később elítélték, a felbujtók azonban nyereséggel zárták az ügyet. A második történet

giccses szentképek és történelmi arcképek eladásáról szól. A vándor kárpátok kihasználva az egyszerű emberek vallásos és hazafias érzelmeit, jó pénzért süti el áruit. E fejezetben még érdekes leírást olvashatunk a híres szécsényi vásárok „szécsényi kis úriszoba”, anyja „szépséges paradicsoma titkairól” írt, és arról, hogy ott olvasta először Petőfi verseit.

Vihar Béla Szécsényben élt gyermekként. Egyik hangulatos, életképszerű versében a gyermekek számára zárt, a vendégek előtt is csak ritkán kinyíló „szécsényi kis úriszoba”, anyja „szépséges paradicsoma titkairól” írt, és arról, hogy ott olvasta először Petőfi verseit.

Barabás Tibor Egy bányász élete című elbeszélésének főhőse Szó József, aki 1872-ben született Somoskőújfalun. Életének eseményeiben egy munkásgeneráció, sőt a XX. század magyar munkásságának sorsa, szegénysége, küzdelmei tükröződnek. Így az első személyben megfogalmazott életrajz a kor, a társadalom hiteles dokumentumává válik. Megrázó a gyermekkor és az ifjúkor leírása, Szó József szülei a Radvánszky uradalom cselédei voltak. E vidéken csak a bányászokat becsülték alább a cselédeknél. A főszereplő közülük, a társadalom perifériájára szorított réteg világából indult el. Ma már szinte hihetetlen anyagi és szellemi szegénységben élték. Gond volt a mindennapi kenyér a családban, iskolába „természetesen” nem járhatott. Maga is kenyeret keresett 10 éves korától: libapásztor, majd csordás-bojtár. Tizennégy éves korában került először bányába. A munkaidő 12 óra volt, a napi oda-vissza út — a salgótarjáni József rakodóig — pedig 4 óra. Ekkor kezdett tanulni: írni, olvasni, számolni; és gondolkodni sorsán. Rádöbbenve kiszolgáltatottságukra, ösztönösen lázadt a munkafelügyelők önkényeskedése ellen. Fekete-listára került ezért, nem volt megállása sehol, egyik munkanelyről a másikra löködött. Kálváriájának stációi: Királytáró, a somoskőújfalui útépités, kőbánya a Karancsban, a baglyasaljai bánya. Végül is nem volt más választása: az ország távolabbi vidékére menekült. Nem tört meg azonban a további útján sem. Az első világháború, a Tanácsköztársaság, a Horthy-korszak és a második világháború idején szilárd, öntudatos munkásemberként élt, harcolt az igazságért, a szabadságért.

Ez az elbeszélés nemcsak irodalmi érték számunkra, hanem bányavidékünk múltját hűen tükröző emberi, és kortörténeti emlék is.

Harcban a szabadságért és a függetlenségért

A XIX. század végén megindult bányászat nyomán, főleg Salgótarján és vidéke jelentős ipari központtá vált. Viszonylag rövid idő alatt nagyszámú munkásréteg alakult ki, amelynek igen komoly szerepe volt a társadalmi harcokban mind megyei, mind országos viszonylatban. Szemléletesen bizonyítják ezt a Tanácsköztársaság, az 1914-es ellenállási mozgalom és a partizánharcok nógrádi eseményei. Természetesen mindezeknek haladó szellemű, a valóságnak megfelelő szépirodalmi fűrészelése legnagyobb mértékben csak a felszabadulás után vált lehetővé.

Solymár József filmnovellájának — és az abból készült filmnek — témája a salgótarjáni munkások harca. A mű — Megöltek egy leányt — főszereplői: Szerencsés Ilona, bányász leánya, Sanyi pedig acélgyári legény. Kibontakozó, majd tragédiába torkolló szerelmük története, alkalmat adott arra, hogy az író nagy valóság-hűséggel ábrázolja a még megosztott városi munkásosztály harcát 1918-ban. Szerencsés Ilona megrendítő halála döbbenetesen rá a szembenálló és

külön útra járó bányászokat és az acélgyári dolgozókat a szövetség, az egység szükségességére. A táji és társadalmi környezet leírásának részletekben is nő realizmusa, és az a finom, meleghangú líraiság, amely a fiatalok szerelmének ábrázolását jellemzi, méltan tette népszerűvé Solymár József könyvét az olvasók körében.

Sándor Kálmán A harag napja című drámájának cselekménye „1919 májusának első napjaiban N városkában, Salgótarján szomszédságában” játszódik. A felszabadulás után ez a három felvonásos színmű volt az első kísérlet arra, hogy nagy igényességgel színpadon jelenítse meg a Tanácsköztársaság társadalmi küzdelmeit. Egy izgalmas bírósági tárgyalás eseményei tükrében a legfontosabb problémák — a kommunisták és az ellenforradalmárok, illetve a kommunisták és a szociáldemokraták közötti ellentétek — nyertek a műben megfogalmazást. Noha egyes részletek nem mentesek az ötvenes évek sematizmusától, joggal fogadta e drámát elismeréssel mind az olvasó- és színházi közönség, mind a kritika. A szerzőt Kossuth-díjjal is kitüntették.

Történelmi sorsfordulókat idézett fel Vihar Béla a Halálból felszálló csillag című versében: a magyar nép számára is jelentős 1917-es orosz forradalmat, a Tanácsköztársaság idejét és a felszabadulást. A költő a Tanácsköztársaság Szécsényen is átvonuló katonáiról is megemlékezett:

„Ott jönnek ők, szaladt az utca,
ott jönnek már a mieink!
A tűnt időkből fátyol lebben,
az emlék kék kendője int,
s mint a lassan piruló lángos, —
anyámsütötte, hajdani —
tárul a táj s felém tekintnek
Szécsény mosolygó dombjai.

Dal közelít onnan a völgyből . . .
A mieink, a vörösök!
Lakatos, ács, bányász, tanító,
acélba, vasba öltözött,
Pestről jöttek? — Tán negyvennyolcból!
Az meg Damjanich a lovon!
Ereszkedett a patak partján

a Második Forradalom.

— Hová az út? — Hét is felelte:
— Fülek alatt hadakozunk!
A burzsujokkal megyünk öltre!
Győzünk, s ha kell, hát meghalunk.
— Hadd tarthassam én azt a zászlót! —
Mondottam volna, ha lehet,
ha valami nem köti gúzsba
nehezen forgó nyelvemet.”

Az első magyar munkáshatalom a hősi erőfeszítések ellenére is elbukott. Az újabb történelem-adta lehetőséget azonban a munkásosztály megyénkben is tette készen fogadta. A karancsejti ellenállás és a Nógrádi Sándor által vezetett partizánmozgalom támogatása bizonyítéka ennek.

Nógrádi Sándor, a már említett könyvében, az emlékiró pontosságával és részletességével számolt be az eseményekről. Partizáncsapata 1944 őzén Ipolytárnócnál lépett magyar földre. Nem volt véletlen, hogy éppen ezen a részen:

„... Hálásabb vidéket a partizánmozgalom sikeres kibontakozása számára alig lehetett elképzelni, mint a salgótarjáni szénmedence. Ott százakban élt még az 1919-es Tanácsköztársaság dicső emléke. De most már nemcsak ők, az öregek kezdeményezték az ellenállás legkülönbözőbb formáit és akcióit, hanem fiaik, lányaik éppen úgy, mint a medence forrólelkű bányászasszonyai, akik határtalanul gyűlölték a német és a magyar fasisztákat. A vidék dolgozó parasztjai, erdőmunkásai mind-mind a bányászok oldalán álltak. A Szalasi-fasiszták sok községben féktelen terrorjuk ellenére sem tudták megvetni a lábukat. Ezt elmondhatta magáról Karancsalja, Bocsárlapújtó, Karancsberény, Somoskő és még több más falu.

Csapatom odaérkezése támasz és bátorítás volt az ellenálló bányászok és parasztok számára, én pedig bennük láttam fő támaszom terveim kivitelezéséhez. Készen találtam a salgótarjáni vidéken id. Bandúr Gyula fegyveres csoportját. Hallottam róla és felkutattam őt. A Karancsberény melletti harcállásponton jelentkezett egy fegyveres erdész és egy bányász. Felajánlották tizenöt főből álló salgótarjáni csoportjukat. Elfogadtam a csoportot, és adtam neki feladatot...”

Szilvási Lajos regényében — Fény a hegyek között — széles társadalmi és emberi háttért rajzol az ellenállás és a partizánok tevékenysége mögé. Az író, az ősi bányászdiinasztiába tartozó Gyalogok, és a munkásokkal együttérző Schaeffer mérnök családjának összefonódó sorsát, és a negyvenes évek egyre elviselhetlenebbé váló elnyomását ábrázolja művében. Az érdekesítően, kalandosan megírt könyvben Szilvásinak nemcsak a hitelességre való törekvését, hanem személyes érzelmi elkötelezettségét is érezzük. Ennek magyarázata az, hogy az író regényének egyes szereplőivel baráti kapcsolatba került, amikor az 50-es években a kislencnyei bányában dolgozott.

Nógrád a felszabadulás után

Salgótarján felszabadulás utáni életéről első ízben Szeberényi Lehel adott híradást az Új Salgótarján című elbeszélésében. Az író az első öt éves terv korszakának lelkes munkájáról rajzolt átfogó képet. Akkor épült a megyeháza, a fiú-kollégium, a tűzhelygyár új csarnoka, és az időben készültek el sorban a valóban emberhez méltó első, összkomfortos munkáslakások. Szeberényi az acélgár, a tűzhelygyár és a bányászok mindennapi munkájának leírásával a dolgozók kezdeményezéseit, öntudatuk fejlődését, a nehézségek leküzdése közben elért lelkesítő eredményeket mutatta be. A könyvben a táj, a város és vidéke múltjának részletes leírását is olvashatjuk.

A szereplők — az építkezéseknél dolgozó Medvesi Rozika, a pusztáról városbakerült, technikumba készülő Csépe Imre, Bene Feri bácsi az öreg bányász, Barna Ferenc az acélgári kultúros, és a többiek — ábrázolása kissé sematikus szemléletű, de érződik az író sokoldalú, realitásabb jellemzésre való törekvése is. A mai olvasók

bizonyára érdeklődéssel olvassák a mai, nagyarányú városátalakítás kezdetéről, hőskoráról szóló művet. Az elbeszélés legfőbb érdeme a dokumentum jelleg.

Szeberényi egy másik írásában, a Lépcsők a felhőbe című regényében már a személyi kultusz időszakának problémáit ábrázolta. Nagy János, a valamikori juhászgyerek és bányász mélyeséges hittel és nagyszerű tervekkel foglalja el igazgatói székét a kis bányatelepen, Salgóbányán, az ötvenes évek elején. Hite, szándékai, cselekedetei azonban visszájára fordulnak, mert naivak, illetve mert a társadalom ellentmondásaival terhes világban irreálisak. Az író a népet, a bányászokat és a vezetőket egyaránt keserű iróniával jellemezte. Változatos és árnyalt képet festett a kort jellemző emberi és társadalmi kapcsolatok torzulásairól.

Együtt említhetjük a megyénkbeli elszármazott három költőt: Jobbágy Károlyt, Polgár Istvánt és Vihar Bélát. Mindhárom költőt eltéphetetlen szálak kötik a szülőföldhöz, emberi és költői eszmélésük helyéhez, Nógrád megyéhez. Maguk vallottak az üveggyárról szóló verseiket tartalmazó kis füzet elején: „Az alábbi három verset szeretettel ajánljuk a salgótarjáni üveggyár dolgozóinak. Tőlük származik az élmény, őket, munkájukat dicséri mindhármuk költeménye. Egyben köszöntjük e versekkel szülőföldünket, Nógrád megyét is, amely teremtő feladatai közepette számon tartja elszármazott költő fiainak útját.”

Érdemes együtt vizsgálni az azonos témákról szóló költeményeiket. Nógrádról írt szép vallomásaik őszinte szeretetüket, elkötelezettségüket tükrözik. Számukra a szülőföld nemcsak emlék, hanem erőt adó, gondolatokat ébresztő, verset ihlető világ.

Jobbágy Károly — iniként Anteus — szülőföldjétől nyer új erőt a nehéz percekben:

„ . . . Én is, akit az élet sok kudarcra
kifárasztott már — sokszor fulladok.
Csak hozzád érek, s újra új dalok
öntenek el, te lankás Ipoly-partja.

Ha gondjaim, mint árnyak megzavarnak,
hozzád futok haza — Balassagyarmat.
A gyermekkor a város szélén áll.

Enyém az ég és nincsen lehetetlen.
A „csapatom ott vár a kislígtben
s előlem búvik a cingár halál.”

(Szülőföld)

Polgárnak, a városbaszakadt, felnőtt fiának szénailleslással üzen az Ipolypart, és felidézí a „keskény” és a „köves, egyetlen hazafele út”-at.

„Ipoly part, ciripelő,
szeles határmező,
megérttem, üzentél:
hívsz, menjek, a hideg tél

nem állja már utam . . .

ülök a teraszon —
széna illat oson
egy park felől pihegve.
Az Ipoly rétje küldte!

a gyermekkor üzen . . .
Lecsukódik a szem,
egybeolvad a föld, ég
s mindent betölt az emlék.”

(Szénaillat)

Friss hangulatú, impresszionisztikus képekben eleveníti fel Vihar Béla a szécsényi tájat, és a vidék sorsának múltját, jelenét, jövőjét:

„Szécsény, szülőföld . . . Nézem partodat . . .
Köröskörül sugárzó változat.
. . . Már azt szemlélem benne, ami új
a régiből hogy épül, alakul:
sem kürt nem harsog, nem csillog szurony,
csak bogár zümmög a virágokon,
csak csira sarjad és csend hömpölyög
a rögök széles tengere fölött,
csupán a csend — mégis forradalom: .
ott szikrázik a szép kalászonok.”

(Változatok a szülőföldre)

A salgótarjáni üvegyárban nemcsak a színes, mozgalmas látvány hatott rájuk. Verseik középpontjában a nehéz, alkotó munkát végző dolgozók állnak.

„Ime a munka, ami összekapcsol
népet nepeknek millióival.
Ezt láttam én a gyárban, a világot .
atnáló nagy alkotóerőt . . .
Ami mítoszok, hitelvel hiába
ígérték nekünk, azt az értelem
általatok alkotja meg a gyárban,
körös-körül a kontinenseken;
általatok, ti technikusok, öntők,
kik a fém és üveg szobrászaiként
mintázatok jelenből a jövőndőt,
és ahogy itt a felszíkrazó fényt,
csillagot, holdat, napot, tűzvirágot
emelitek a láng köreiben;
így nyújtom én is e versben hozzátok,
már önmagamat —, ünneplő szívem.”

(Vihar Béla: Látomás az üvegyárban)

„Köztük a vágyakkal teli
ember, aki a tüzes pépbe
fújva — a lelket leheli.
Valóban!

Mennyi lehelet!
ott leng a poharak felett;
ez adott formát, enyhe öblöt
az anyagnak; s így lett, mi lett
Ha poharamba belenézek,
ezóta visszanéz reám
egy felfújtt arc — túl a pipán —
s én e látványtól leszek részeg . . .”

(Jobbágy Károly: Csillagfűvők)

„ . . . S kiket manóknak véltem: napi dolgát
végző emberboly, egy műhelynyi ország,
. . . Kit láttak ők? Kíváncsi idegent
(naponta jár ott vendég a haza
s a föld minden tájáról), egyikük sem
emlékszik már rám, de ők élnek bennem.”

(Polgár István: Üvegkancsó, pohárral)

A mátranováki bányában is együtt jártak. Költői alkatuk szerint mindhárman másként írták versükbe az élményt.

Polgár hűen részletezi az eseményeket. Az emlékként magával vitt széndarab vallomásra készíti:

„Kifelé megyünk, zsebemben kicsiny
darabka szén, fúróm termelte ki,
szülőföldemnek eleven röge,
emlékeztet majd rád, Mátranovák.
izzik s melenget fogyhatatlanul.”

(Kicsiny darabka szén)

Jobbágy a föld alól kiérve a fényt, az életet köszönti a mátranováki bányászoknak ajánlott versében:

„Pedig borongós őszi nap,
köd van, november vége már,
pásztíznak fáradt sugarak
s másnak kopasz talán a táj,
de nekem gyönyörű nagyon
most a világ, szívem remeg.
Hogy miért?

Életre szomjazom!

Bányából jöttem, emberek!"

(Dadogás fenn a fényben)

Kozmikus és misztikus képeket idézett fel a föld mélyén pihenő szén Vihar Bélában. Verse végül azonban személyes hangúvá válik:

*„ . . . Sötétből lesz a fény! — erre tanít
azóta minden láng, hogy láttam ott
a mélyből szabaduló anyagot.*

*. . . Lelkem, te is ekként teremts magad
kínjaiból világló sugarat,
s így szolgáljad az emberiség
soha ki nem aluvó tüzét!"*

(A fény születésénél)

Hosszasan idézhetnénk még Vihar, Jobbágy és Polgár Nógrádról írt verseiből, de most csak a fontosabbak címeit említjük:

Vihar Béla: Kazári piros kendő, Nógrádi útiképek (ciklus).

Jobbágy Károly: Nógrádi ősz (ciklus), Drégely, Drégely vára alatt.

Polgár István: Dal egy keskeny útról, Egy öreg utca sarkán, Házunk előtt, Cinke az ablakon, Egünk tagul.

Gerelyes Endre sem felszines élmények, szemlélődés alapján ábrázolja megénk életét. Ide köti gyermek- és ifjúkorának jó része. Maga is megemlékezik erről: „Tizennyolc éves koromig Zagyvapálfalván éltem, Salgótarjában érettségigtem . . . Az indulás és élménygyűjtés első tíz-tizenöt esztendejét, azt hiszem sz rencsés környezetben töltöttem. Apám révén vasutasok, bányászok, gyári-munkások, anyam rokon kötéde miatt a Kál vidéki parasztemberek között növekedtem, s tizenhárom éves korom óta, részben szükségből, részben kedvtelésből, minden nyáron üzemben, állami, vagy erdőgazdaságban dolgoztam . . .”

Több elbeszélésének és novellájának problémaköre megénk társadalmában gyökerezik: Kilenc perc, Még tizenegy lépés, Osztályharc reggel hatkor, Hajnalban vált a vad, Névnep, Kegyetlen történet.

Gerelyes csaknem szociográfiai pontossággal és részletességgel írja le hőseinek környezetét, a kisváros, a bányatelepek és erdőmunkások világát. Az olvasó Salgótarján, Zagyvapálfalva és Nagybatony vidékére, életére ismer műveiben.

Csanády János ifjúmunkásként élt egy ideig Salgótarjában. Itt élnek közöttünk régi munkatársai, de bizonyára kevésbé ismerik a fiatal költő verseit, amelyek hozzájuk, róluk szólnak. A témánkkal kapcsolatos költeményei közül 'egszébb a Salgótarján című, amelyben emberré-költővé válása legjelentősebb helyeként emlékezik meg a városról:

*„ . . . E földön, amely már: hazám,
itt voltam a legszabadabb
nyájaimmal a kondenzcsíkos
ég alatt, — géphajtó nomád!*

Pörlő Huszadikszázad, itt
jutoitam igazi szived
legforrób lüktetéséhez! . . .

Hazámmá itt született, vérem
pirosává ivódva itt
lüktetett belém az igazság:
nép, ország, nagyvilág!

Innen eredek már egészen
és egyre inkább, bármi jön:
s elszánásom, a nagy egészen
rajtahagyni kézformám nyomát!"

A Cigányhegy alatt c. versének alcíme: „Régi salgótarjáni barátaimnak ajánlom.” Az első rész egy hangulatos salgótarjáni este leírása. A második az autószerelők nehéz, hősi munkájának emlékezete: téli hidegben, éjszaka is akaratot-izmokat megpróbáló küzdelmet vívtak, mert „A bányászokat szállítani kell!” Derűs és optimista hite tükröződik a tavaszi Salgóróól szóló tájleíró versében (Tavaszi Salgó felett). Csanády, noha már több mint egy évtizede elkerült e vidékről, gyakran felidézi az idők során ragyogásukból semmit sem vesztő élményeit: Autósok télen, Nyugtalenség, Őszi dal, Honvágy.

Danyi Gyula Nemtiben született. Bányász volt mielőtt egyetemre került. Kár, hogy a nagy reményeket keltő költői indulása látszólag megtört. Az utóbbi időben nem olvashattunk tőle új verseket. Első kötetében — Nyár elé — leginkább a nemti tájról, a falusi- és a bányászletről írt, illetve a szülőföld iránti hűségről vallott. (Nemti, Csordás, Jó volt velük, Otthon, Nemti bányászok). Egyik legszebb verse is az elhagyott munkahelyéről szól:

„Öröd-e még lábam nyomát
saradban, siket bányamély,
s letett fél cigarettámat
a kidőlt támfá végénél?

Erőmből s arcom színéből
maradt-e benned valami?
törött ácsolatok között
látod-e árnyam hajlani?

Mély sóhajok a kis szelek,
meg a korongok fűttyei. —
megismerik-e lelkemet.
ha visszamegyek küzdeni?

És ezüst-szeplős, jó szemed
megismeri-e homlokom?
Én hűtlen hozzá nem leszek:
pórusaimban hordozom!"

Áttekintésünket Devecseri Gábor és Cs. Nagy István említésével zárjuk. Devecseri Somoskő várának nagyszerű látványáról, és a somoskői könyvnapról írt egy verset: Somoskő — Könyvnap.

Cs. Nagy István, költő-tanár néhány szép költeményt írt itt, amikor a gimnáziumban tanított: Dolinkai változatok, Petőfi Salgón, Palóc lagzi, Radnóti.

Ime, ez Nógrád megye képe az utóbbi két évtized magyar irodalmának tükrében. Ez a szembenézés önmagunkkal büszkeséget ébreszt, és elmélyíti tiszteletünket, a megyéről író alkotók iránt, akik a szép szó erejével erősítették bennünk szülőföldünk szeretetét.

KOJNOK NÁNDOR

Irodalom

Barabás Tibor: A szeretet forrása. Szépirodalmi, 1955.

Csanády János: Földrúdul a táj. Magvető, 1955.

Áttört egek. Szépirodalmi, 1960.

Hegyélen. Szépirodalmi, 1962.

Új törvény. Magvető, 1964.

Danyi Gyula: Nyár elé. Alföldi Magvető, 1965.

Devecseri Gábor: Jövendő tükre. Szépirodalmi, 1954.

Gellért Oszkár: Emberség, szerelem. Szépirodalmi, 1957.

Gerelyes Endre: Kövek között. Magvető, 1961.

Töprengés az éjszakáról. Szépirodalmi, 1963.

Ilyés Gyula: Másokért egyedül. Szépirodalmi, 1963.

Jobbágy Károly: Feltámadás. Szépirodalmi, 1955.

Hajnali viadal. Magvető, 1956.

Hó és nap. Magvető, 1962.

Képes Geza: A mindenség énekei. Magvető, 1961.

Nógrádi Sándor: Emlékeimből. Kossuth, 1961.

Polgár István: Diadal. Athenaeum, 1950.

Leszállt a dér. Magvető, 1957.

A lehetetlen próbája. Magvető, 1962.

Sándor Kálmán: A harag napja. Szépirodalmi, 1952.

Solymár József: Megöltek egy lányt. Magvető, 1962.

Szabó Lőrinc: Összegyűjtött versei. Magvető, 1960.

Szeberényi Lehel: Az új Salgótarján. Bp. 1955.

Lépcsők a felhőbe. Magvető, 1957.

Szilvási Lajos: Fény a hegyek között. Katonai, 1956.

Vihar Béla: A szerelem születése. Szépirodalmi, 1958.

Baráti asztal. Magvető, 1960.

Őnarckép, 1962. Magvető, 1962.

A négy felelet. Szépirodalmi, 1965.